

Rozprawa doktorska

Obraz sztuki dawnej na terenie Królestwa Polskiego w rosyjskich publikacjach starożytniczych z lat 1850–1915

Promotor rozprawy: dr hab. Ryszard Mączyński, prof. UMK

Streszczenie

Przedmiotem niniejszej rozprawy są publikacje poświęcone dawnej sztuce polskiej na terenie Królestwa Polskiego wydane w języku rosyjskim opracowane przez Rosjan lub przy ich udziale. W grupie tej mieszczą się przewodniki po regionie oraz opracowania poświęcone ściśle sztuce i historii regionu.

Badaniem objęto okres od roku 1850 – daty ukazania się pierwszej publikacji w języku rosyjskim poświęconej sztuce polskiej, do roku 1915, kiedy opublikowano ostatni przewodnik po ziemiach polskich w języku rosyjskim przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości.

Celem badań jest ustalenie w polskiej sztuce obszaru, którym szczególnie interesowali się Rosjanie, rozważenie, czy dostrzegali oni pewną odmienność twórczości sąsiadującego narodu, jej unikalny charakter, czy też chcieli widzieć tylko to, co rosyjskie, aby uzasadnić swoją obecność na terenach polskich. Drugim postulatem jest określenie, co wniosły rosyjskie publikacje starożytnicze do wiedzy na temat polskiej sztuki dawnej oraz ocena ich poziomu merytorycznego. Celem jest też ustalenie, czy i w jaki sposób badane teksty mieszczą się w procesie kształtowania się historii sztuki, jako nauki. Ostatnim z celów jest przywrócenie do świadomości współczesnych badaczy opracowań rosyjskich na temat polskiej sztuki i historii, które przez całe dziesięciolecie były zapomniane lub uznane za bezwartościowe.

W pracach nad tekstami wykorzystane zostały metody opracowane przez badaczy literatury: hermeneutyka, interpretacja tekstów i analizy komparatystyczne. Wybrane publikacje zostały przeanalizowane pod względem formalnym, od strony edytorskiej oraz ocenione na tle opracowań o podobnej tematyce ukazujących się na zachodzie Europy i terenach polskich.

Publikacje starożytnicze, ich retoryka i wydźwięk ideologiczny zostały zinterpretowane i osadzone w kontekście zjawisk panslawizmu, okcydentalizmu i imperializmu w dziewiętnastowiecznej Rosji oraz w kontekście popularnych w tym czasie teorii filozoficznych.

W rozdziale pierwszym zaprezentowana została różnorodność publikacji dotyczących sztuki polskiej opublikowanych w języku rosyjskim w omawianym okresie. Znajdują się

w niej przewodniki turystyczne, historyczne prace naukowe, eseje socjologiczno-historyczne, albumy i serie wydawnicze, a także artykuły poświęcone poszczególnym zabytkom drukowane w prasie.

W drugim rozdziale omówione zostały zagadnienia z zakresu sztuki książki: strona edytorska wybranych publikacji oraz szata graficzna. Przeprowadzone analizy wykazały, że większość ilustrowanych publikacji rosyjskich na temat polskiej sztuki wykorzystywała prace graficzne i fotograficzne artystów polskich promując w pośredni sposób te gałęzie sztuki wśród czytelników rosyjskich. Publikacje będące przedmiotem niniejszej rozprawy, zostały porównane z ukazującymi się na zachodzie Europy oraz w centralnej Rosji wydawnictwami o zbliżonej tematyce.

W rozdziale trzecim omówione zostały sposoby prezentacji treści w poszczególnych publikacjach, dobór zabytków. Wskazano obiekty sztuki, które cieszyły się największą popularnością wśród Rosjan, obiekty, które weszły do kanonu zabytków obowiązkowych oraz obiekty nacechowane propagandowo.

W czwartym rozdziale przeanalizowano teksty pod względem językowym. Rozważono problem stylu w sztuce: prawidłowe rozpoznawanie stylu obiektów, powiązanie go z funkcją budowli, nazewnictwo nurtów w sztuce. Przeanalizowano również zastosowaną terminologię z zakresu sztuki i architektury, jej rozwój i obecność w rosyjskiej literaturze popularyzującej sztukę polską.

Piąty rozdział dotyczy kwestii oryginalności tekstów rosyjskich, które zestawiono z opracowaniami polskich autorów z tego samego okresu. Przeprowadzona analiza wykazała różne rodzaje zależności opracowań rosyjskich od tekstów polskich oraz pozwoliła wyłonić publikacje autorskie zawierające niezależne opinie.

W rozdziale szóstym przeanalizowano zależność wymowy opracowań rosyjskich od koncepcji społeczno-politycznych takich jak panslawizm, słowianofilstwo, idea Moskwy – Trzeciego Rzymu. Idee te wpłynęły na propagandową wymowę niektórych publikacji. Zbadano również wpływ – ukształtowanej w drugiej połowie XIX wieku – koncepcji piękna apollinijskiego i dionizyjskiego na postrzeganie sztuki polskiej przez rosyjskich autorów.

Rozdział siódmy poświęcony jest autorom omawianych publikacji, ich przygotowaniu do percepcji zabytków, nastawieniu do sztuki polskiej i do źródeł historycznych.

Przeprowadzone analizy potwierdziły różnorodność publikacji oraz postaw ich autorów. Wskazały obszary w polskiej sztuce szczególnie interesujące dla Rosjan, obiekty nacechowane propagandowo oraz sposoby wykorzystania sztuki polskiej dla kulturowej unifikacji Królestwa Polskiego z pozostałymi ziemiami imperium rosyjskiego.

Wiele z publikacji objętych niniejszym badaniem nabrało dziś charakteru źródłowego: omawiają obiekty nieistniejące, zniszczone przez działania wojenne, decyzje polityczne, zmieniające się mody, zaniedbania, upływ czasu. Świadome korzystanie z publikacji rosyjskich, uwzględniające wszelkie imperialne naleciałości oraz uprzedzenia autorów, pozwoli w istotny sposób zwiększyć zasób bibliograficzny na temat zabytków polskich. Wykluczenie części spuścizny pozostałej po okresie zaborów prowadzi do uzyskania niepełnego obrazu przeszłości.

Ewa Mostowicz - Kapłanek

Ph.D. Dissertation

The image of early art in the Kingdom of Poland in Russian antiquity publications in 1850–1915

Dissertation supervisor: dr hab. Ryszard Mączyński, prof. UMK

Summary

The subject of this dissertation are publications on old Polish art in the Kingdom of Poland, published in Russian, and prepared by or with the participation of the Russians. This includes guides to the region and studies devoted strictly to the art and history of the region.

The thesis covers the period from 1850 – the date of the first publication in Russian devoted to Polish art, to 1915 when the last guide to Polish lands was published in Russian before Poland regained independence.

The main goal of this dissertation is to identify areas in Polish art that the Russians were particularly interested in. The work poses the question whether the Russians noticed a certain difference in the creativity of their neighbouring nation or whether they wanted to see only Russian influence to justify their presence in Polish land. The second postulate is to define what Russian publications have contributed to the knowledge of Polish old art and to evaluate their substantive level. The aim of this work is also to determine whether and how the studied texts fit into the process of shaping the history of art as a science. The last goal is to bring Russian studies on Polish art and history to the awareness of contemporary researchers.

Methods developed by literary researchers were used in the work on the texts: hermeneutics, text interpretation and comparative analysis. Selected publications were analyzed from the formal point of view, from the editorial point of view, and assessed against the background of studies on similar topics published in Western Europe and Poland.

Russian publications, their rhetoric and ideological overtones were interpreted and set in the context of Pan-Slavism, Occidentalism and imperialism in 19th-century Russia, and in the context of philosophical theories popular at that time.

The first chapter presents the variety of publications on Polish art published in Russian during the period in question. It includes tourist guides, historical scientific works, sociological, ethnographic and historical essays, albums and publishing series, as well as articles about individual monuments printed in the press.

The second chapter discusses issues related to the art of the book: the editorial side of selected publications and the artwork. The conducted analysis showed that most of the illustrated Russian publications on Polish art used graphic and photographic works by Polish artists, indirectly promoting these branches of art among Russian readers. The publications that are the subject of this dissertation have been compared with publications on similar topics in Western Europe and central Russia.

The third chapter introduces the methods of presenting the content in individual publications, and the selection of monuments. Objects of art that were most popular among Russians, objects that were included in the canon of obligatory monuments and objects marked by propaganda were indicated.

In the fourth chapter, the texts are analyzed in terms of language. The problem of style in art was considered: correct recognition of the style of objects, linking it with the function of buildings, nomenclature of trends in art. The terminology used in the field of art and architecture, its development and presence in Russian literature popularizing Polish art were also analyzed.

The fifth chapter deals with the issue of the originality of Russian texts, which were juxtaposed with works by Polish authors from the same period. The conducted analysis showed various types of dependence of Russian studies on Polish texts and allowed to select author's publications containing independent opinions.

Chapter sixth analyzes the dependence of the meaning of Russian studies on socio-political concepts such as pan-Slavism, and the idea of Moscow - the Third Rome. These ideas influenced the propaganda message of some publications. The influence of the concept of Apollonian and Dionysian beauty on the perception of Polish art by Russian authors was also examined.

The seventh chapter is devoted to the authors of the publications in question, their preparation for the perception of monuments, their attitude to Polish art and historical sources.

The conducted analysis confirmed the diversity of publications and the attitudes of their authors. They indicated areas of Polish art particularly interesting to Russians, objects marked by propaganda, and ways of using Polish art for the cultural unification of the Kingdom of Poland with the rest of the Russian Empire.

Many of the publications covered by this study have now acquired a source character: they discuss non-existent objects destroyed by warfare, political decisions, changing fashions and the passage of time. Conscious use of Russian publications, taking into account all imperial accretions and the prejudices of the authors, will significantly increase the bibliographic resources on Polish monuments. The exclusion of a part of the legacy remaining after the partitions leads to an incomplete picture of the past.

Евгений Мостовиц - Кривошеин